

УДК 303.3

DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.86.310009>

ДОСВІД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ КРАЇН СВІТУ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

*Косич М.В., к.е.н., доцент (УкрДУЗТ),
Зоріна О.І., д.е.н., професор (УкрДУЗТ)*

Результатом військових дій в Україні є втрата робочої сили, руйнування промисловості і т.д. Історія має декілька позитивних прикладів відбудови економік країн: Німеччини, Японії та Південної Кореї. Особливе місце в історії серед варіантів післявоєнної відбудови займає «План Маршалла». Подолати кризові ситуації по відбудові післявоєнної економіки країни можливо за рахунок залучення інвестицій, використання новітніх технологій та лідируючої позиції держави у запровадженні національних реформ.

Ключові слова: відновлення економіки, промисловість, інфраструктура, людський капітал, новітні технології.

EXPERIENCE OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF COUNTRIES OF THE WORLD: LESSONS FOR UKRAINE

*Kosych M.V., PhD in Economics, Associate Professor, (USU of RT)
Zorina O.I., Doctor of Economics, Professor (USU of RT),*

The result of military operations in Ukraine is the loss of labor force, the destruction of industry, etc. Recently, a lot of experience has been gained in the field of post-war recovery of countries' economies, but there is no single correct solution or model that Ukraine could use.

History has several positive examples of rebuilding the economies of countries. For example, in Germany, a program was adopted and implemented, the author of which was L. Erhard, which freed the economy from state control and maximally stimulated the private entrepreneur. The second successful example of the reconstruction of the economy can be called the "Japanese economic miracle", where the Japanese government made a bet on the

active import of the latest foreign equipment and technology, purchasing tens of thousands of patents around the world. A third example of a country restructuring with extraordinary results is South Korea, where after American funds began to be channeled into industry and infrastructure, the country began to develop rapidly.

The "Marshall Plan" occupies a special place in history among the post-war reconstruction options. The main approach of this plan consisted in the fact that the USA would provide financial assistance to the countries of Europe in most cases on a free basis and in a small part at the expense of soft loans for the implementation of programs for the recovery of their economies. Such plans were to be drawn up independently by each of the aid recipient countries.

World experience shows that recovery was successful when the state and nation managed to look at their further development from a new angle and use approaches and mechanisms that are appropriate for their current situation and take into account the existing features. As a result of military operations, Ukraine faced extremely difficult challenges, but on the other hand, it received a huge chance for accelerated and sustainable development. In this way, it is necessary to analyze the experience of post-war reconstruction, but it should be applied taking into account the characteristics of the country and the situation formed in it after the end of the war.

It is possible to overcome crisis situations in the reconstruction of the country's post-war economy due to the attraction of investments, the use of the latest technologies and the state's leading position in the introduction of national reforms.

Keywords: *economic recovery, industry, infrastructure, human capital, new technologies.*

Постановка проблеми. В Україні спостерігається руйнування промисловості, інфраструктури, великі втрати робочої сили і т.д., і все це необхідно буде відновлювати, що нажалі займе багато часу та фінансових ресурсів. Відбудова України має створити відкриту та динамічну економіку з сучасними ефективними державними інститутами, що дозволить Україні повноцінно інтегруватися у Європейський Союз. Історія має декілька прикладів відбудови економік країн, що зазнали суттєвих втрат саме після військових дій та знаходилися у глибокому кризовому стані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ведуться постійні наукові диспути по відношенню до вибору напрямів й інструментарію розвитку економіки, а саме суттєву увагу надають структурно-галузевим аспектам та особливостям залучення певних сфер діяльності до забезпечення цільової спрямованості.

Необхідність повної перебудови економіки та її галузей в Україні та інших країнах досліджували Р. Бошма, В. Геєць [1], А. Гриценко [2], Е. Еріксен [3], А. Ісаксен [3], Л. Коенен, М. Сичевський [4] та інші. Їх праці присвячені переважно формуванню концептуального бачення реструктуризації економіки та промисловості зокрема. Разом з тим, методична та практична основа цього процесу конкретніше розкрита в роботах А. Голдберга, Л. Дейнеко [4], М. Дхауї, а також у програмах та аналітичних звітах різних міжнародних організацій.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Нажалі історія світу бачила багато війн та після цього населення певної країни на чолі з урядом змушено було відбудовувати зруйновані міста, реконструювати економіку держави. За останній час сформовано великий досвід у сфері післявоєнного відновлення економік країн, але єдиного вірного рішення або моделі, яку б могла використати Україна не має.

Метою статті є виділення напрямків програми відновлення української післявоєнної економіки у максимально короткі строки для забезпечення достойного якісного життя населення на базі ефективної реалізації національного людського, природно-ресурсного, економічного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогоднішнє економічне становище України, не дивлячись на військові дії, руйнування промислових підприємств, релокацію бізнесу зі східних та південних областей країни, не є катастрофічним. Інфляція у 2023 році становила приблизно 6 %, українській бізнес адаптувався до ситуації воєнного стану, безперерійно працювала банківська система та валютний ринок, не дивлячись на те що, Національний банк зміг перейти від фіксованого курсу долара до гривні, який існував у перші місяці війни до гнучкого курсу національної валюти на сьогодні [5].

Завдячувати цьому становищу ми маємо іноземній фінансовій допомозі, бо нажалі повномасштабна війна в Україні призвела до зменшення ВВП нашої країни, як найменше на 30 % [6, с. 31]. Такі суттєві падіння обсягів національного виробництва спостерігалися в історії незалежної України декілька разів: у 2008 році під впливом світової економічної кризи Україна втратила більше 15 % реального ВВП, під час першої збройної агресії у 2014-2015 роках Україна втратила майже 16 % обсягу національного виробництва та третій епізод – це втрата 4 % реального ВВП в результаті глобальної пандемії коронавірусу [7].

Країни світу, на території яких відбуваються військові дії, опиняються у надзвичайно складному положенні. Гинуть не тільки люди, а й знищується інфраструктура в сфері життєзабезпечення й промисловість цих держав, руйнується людський капітал, втрачаються інвестиції у розвиток, порушуються економічні

зв'язки із суміжними країнами, знижується наповнення державної казни, розповсюджується бідність та, відповідно, зростає частка населення, що потребує соціальної допомоги.

Післявоєнна реконструкція є надзвичайно складною задачею для будь-якої країни після припинення військових дій, тому нажалі не всім країнам вдалося впоратися з цим викликом. Світовий досвід демонструє, що відновлення було успішним тоді, коли державі та нації вдалося подивитися на свій подальший розвиток під новим кутом зору та використовувати для застосування підходи й механізми, які доцільні до їх поточної ситуації та враховують існуючі особливості.

Кожен конфлікт має свою специфіку - тривалість, інтенсивність й масштаб руйнувань, стартові позиції для відновлення в частині наявної інфраструктури, людського капіталу тощо. Дослідження демонструють, що в Україні людський капітал формує лише 30% національне багатство, в той час як у розвинених країнах це 70 % [8].

Людський капітал є одним із базових ресурсів для держави, бо він забезпечує здатність країни до інновацій, продуктивності та конкурентоспроможності на міжнародному ринку. До основних елементів людського капіталу ми відносимо рівень освіти, здоров'я та професійну кваліфікацію громадян. Перелічені складові не тільки забезпечують індивідуальний розвиток людини, але й сприяють всебічному економічному зростанню. Створення для громадян отримання якісної освіти, професійної підготовки та медичного обслуговування є важливою частиною формування високоякісної робочої сили, що є важливим важелем довгострокового економічного зростання. Якісний розвиток людського капіталу є підґрунтям для розвитку національної економіки та зростання конкурентних позицій країн у

світі. Таким чином, сукупність людських капіталів усього населення даної країни становить її скарбницю та рушійну силу розвитку економіки.

На сучасному етапі розвитку соціально-економічних відносин в Україні науковці фіксують негативні тенденції у демографічній сфері (суттєве зменшення кількості населення України) та інтелектуального потенціалу нації (активна міграція населення), що скорочує обсяги національного виробництва, можливості внутрішнього ринку та експортного потенціалу країни [9].

Особливе місце в історії серед варіантів післявоєнної відбудови займає «План Маршалла». Цей план було розпочато державним секретарем США, генералом Джорджем Маршаллом у червні 1947 року. Реалізація Плану Маршалла на практиці розпочалась 4 квітня 1948 року з прийняттям Конгресом США Закону «Про економічне співробітництво», що надавав можливість чотирирічної економічної допомоги Європі у досягненні нею реальної незалежності й забезпечення інтеграції та кооперації європейських держав для розв'язання загальних питань.

План передбачав постановку таких основних завдань:

- модернізація інфраструктури;
- зростання обсягів виробництва (а саме, у ключових сферах – металургії та енергетиці);
- реалізацію більш рівномірного географічного розподілу важкої промисловості, сконцентрованої раніше у зоні Рура;
- підвищення ефективності виробництва у сільському господарстві;
- оптимізація виробництва у легкій промисловості;
- грошова та фінансова стабілізація в Європі.

Головний підхід, який було прийнято при підготовці даного плану, складався з того, що США надаватимуть фінансову допомогу країнам Європи в

більшості випадків на безоплатній основі та у незначній частині за рахунок пільгових позик для здійснення програм відновлення їх економік. Такі плани мали бути складені самостійно кожною з країн – реципієнтів допомоги.

Обов'язковим в рамках реалізації Плану Маршалла рахувалося виконання його країнами-учасницями певних умов:

- відмова від націоналізації промисловості;
- надання повної свободи приватному підприємництву;
- одностороннє зниження митних тарифів на ввезення американських товарів;
- обмеження торгівлі із соціалістичними країнами.

План Маршаллу передбачав наступні дії у впровадженні своєї програми. Для кожної країни-учасниці були встановлені основні потреби у відновленні та визначено обсяг та структуру надання допомоги. Уряд США компенсував американським експортерам вартість товарів, призначених для одержувачів допомоги. Тим часом, уряд країни-отримувача мав розмістити на спеціальному рахунку суму, еквівалентну вартості американських поставок (у своїй валюті). Акумуляція грошових коштів на таких рахунках здійснювалася переважно за рахунок надходжень від національних фірм-імпортерів. 5% кількості цих коштів зі спеціального рахунку надходило у розпорядження уряду США, а 95 % використовувалося урядом держави, яка отримувала допомогу, на цілі, погоджені з американською стороною. План Маршалла був успішно реалізований, надавши суттєвий поштовх промисловій перебудові Західної Європи.

Відновлення міст тривало набагато довше. Паралельно з цим, поліпшення загальної економічної ситуації в країнах та розвиток людського капіталу, забезпечені в межах застосування цього плану, склали сприятливе підґрунтя для відбудови міст та збільшили їх фінансові можливості.

Найвідоміша історія післявоєнної успішної відбудови економіки за планом Маршалла належить Німеччині. Також позитивні результати були підсилені локальною програмою, автором якої був Л. Ерхард, що звільнив економіку від контролю з боку держави та максимально стимулював приватного підприємця. Міністерство економічного розвитку, яке очолював Ерхард, забезпечило німецькі підприємства першою зарплатою їх робітників, а потім бізнес мав самостійно заробляти кошти для покриття усіх своїх видатків. Великим досягненням політики Ерхарда було створення таких економічних умов для підприємців, що спонукали їх більшу частину отриманого прибутку від діяльності використовувати на інвестиції (вкладання в основний капітал), а не особисте споживання. Ці дії призвели до зростання інвестицій у виробництво майже у два рази за період з 1949 по 1951 роки [10]. Результати усіх цих реформ були настільки вражаючими, що дані зміни назвали «німецьким економічним дивом».

Такі перетворення в результаті забезпечили сьогодні економіці Німеччини третє місце у світі із обсягом ВВП у 4,5 трильйона доларів [11].

Наступним ефективним прикладом економічних перетворень є так зване «японське економічне диво», яке відбувалося також у післявоєнній Японії, що суттєво постраждала після Другої світової війни. Японський уряд зробив ставку на активний імпорт новітньої іноземної техніки та технології, закупаючи десятки тисяч патентів по всьому світу [12]. Ця поведінка призвела до створення в Японії такого промислового виробництва, яке використовує найпрогресивніші технології виготовлення продукції.

Все це дозволило Японії, невеличкій острівній країні світу, яка майже не має власних сировинних ресурсів, на сучасному етапі бути на четвертому місці за обсягом ВВП у світі [11].

Третім прикладом перебудови країни з надзвичайними результатами є Південна Корея. Після закінчення бойових дій в середині 20 століття, південна частина Кореї опинилася під контролем США, яка допомагала їй фінансово, але спочатку ці гроші не приносили суттєвих результатів і тільки після військового перевороту у 1971 році американські кошти почали спрямовуватися у промисловість та інфраструктуру [13], що дозволило Південній Кореї сьогодні зайняти місце однієї з найсильніших економік Азії та світу.

Реструктуризація економік країн з низьким рівнем доходів після Другої світової війни зосередилася на вирішенні таких стратегічних завдань для побудови довгострокових програм національного розвитку [14, с.4]:

- оцінка запасів та доступність ресурсів, необхідних для реконструкції старих та відбудови нових секторів економіки;
- раціональне використання цих ресурсів для досягнення політично встановлених мінімальних рівнів економічного зростання.

Нажаль в даних країнах уряди формально підійшли до розробки довгострокових програм соціально-економічного розвитку: надавали державні інвестиції визначеним галузям економіки та розробляли п'ятирічні плани розвитку. Також широко використовувався державний протекціонізм певних промислових галузей, що призводило до зниження їх конкурентоспроможності на світових ринках та нівелювання неефективності підприємств, незацікавленості у використанні інновацій.

Внаслідок військових дій Україна опинилася перед надзвичайно складними викликами, але з іншої сторони наша держава отримала величезний шанс для прискореного та сталого розвитку.

Висновок. Таким чином аналізувати досвід післявоєнного відновлення

необхідно, але застосовувати його слід з урахуванням особливостей країни та ситуації, що формується в ній після закінчення війни.

Як ми бачимо, можливо подолати кризові ситуації по відбудові післявоєнної економіки країни за рахунок залучення інвестицій, використання новітніх технологій та лідируючої позиції держави у запровадженні національних реформ.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Геєць В. М. Взаємозв'язок економічних та політичних передумов реконструктивного розвитку економіки України. Реконструктивний економічний розвиток: основні напрями, ефективність і соціальна справедливість: монографічний збірник / за ред. акад. НАН України Гейця В. М., чл.-кор. НАН України Гриценка А. А.; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". Київ, 2016. С. 26–47. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/2.pdf> (in Ukrainian).
- 2 Гриценко А. А. Реконструктивний економічний розвиток – нова парадигма для України. Реконструктивний економічний розвиток: основні напрями, ефективність і соціальна справедливість: монографічний збірник / за ред. акад. НАН України Гейця В. М., чл.-кор. НАН України Гриценка А. А.; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". Київ, 2016. С. 6–25. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/2.pdf> (in Ukrainian).
- 3 Isaksen A., Eriksen E.L., Rypestøl J.O. Regional industrial restructuring: Asset modification and alignment for digitalization. *Growth and Change*. 2020. P. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.1111/grow.12444>.
- 4 Deineko L., Sychevskiy M., Kovalenko O., Tsyplitska O., Deineko O. The estimation of sectoral contribution to regional divergence in Poland and Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2020. Vol. 18(4). P. 107–120. DOI: <https://doi.org/10.21511/ppm>
- 5 Петрик О. Економічні перспективи 2024-го для України. *zn.ua : веб-сайт*. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/ekonomichni-perspektivi-2024-ho-dlja-ukrajini.html>
- 6 Мальцев О. Ю. Порівняльний аналіз макроекономічної стабільності України із волатильністю середньо-світових темпів економічного розвитку. *Шевченківська весна 2023. Повоєнне відновлення економіки України: проблеми та перспективи, матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених* / За заг. ред. Л.А. Анісімової: - К., Інтерсервіс, 2023. – Вип. XXI. – 392 с. URL: <https://econom.knu.ua/wp-content/uploads> (in Ukrainian).
- 7 ВВП України за роками. *nabu.ua : веб-сайт*. URL: <https://nabu.ua/ua/vvp-2.html>
- 8 Важливість розвитку людського капіталу у сучасному світі. Якою має бути стратегія України [Електронний ресурс]. *Український інститут майбутнього*. 2021. URL: <https://uifuture.org/publications/vazhlyvist-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-u-suchasnomu-sviti-yakoyu-maye-buty-strategiya-ukrayiny/>
- 9 Дикань В. Л. Національна модель індустріального розвитку країни: організаційно-управлінський аспект. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. Вип. 81-82, 2023, С. 11 – 34.
- 10 Румер Б. Немецкое «экономическое чудо». *exclusive.kz : веб-сайт*. URL: https://exclusive.kz/votum_separatum-karlygash_ezhenova-5836/
- 11 Економіка Німеччини стала третьою в світі за обсягом. *dw.com : веб-сайт*. URL: <https://www.dw.com/uk/ekonomika-nimeccini-stala-tretou-v-sviti-za-obsagom/a-68265288>
- 12 Японське економічне диво. *turtle-table.com : веб-сайт*. URL: <https://turtle-table.com>

table.com/economic-bubbles/japans-bubble-economy/

13 План Маршала. *kanal.dim.tv* : веб-сайт. URL: from <https://kanal.dim.tv/ru/plan-marshalla-i-nemeczko-ekonomicheskoe-chudo-na-kogo-orientirovatsya-ukraine-v-vosstanovlenii-posle-vojny/>

14 Cohen B., Ranis G. Import liberalization and Growth: The Second Post-War Restructuring. Discussion Papers, Economic Growth Center. 1968. 44 p. URL: <https://elischolar.library.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1058&context=egcenter-discussion-paper-series>

REFERENCES

1 Heyets, V. M. (2016), "Vzaemozvjazok ekonomichnyh ta politychnykh peredumov rekonstruktyvnogo rozvytku ekonomiky Ukrainy" [The interconnection of economic and political preconditions of reconstructive development of Ukrainian economy], *Rekonstruktyvnyy ekonomichnyy rozvytok: osnovni napriamy, efektyvnist i sotsialna spravedlyvist: monograph collection*. Ed. by V. M. Heyets, A. A. Grytsenko. NAS of Ukraine, State Organisation „Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine”. Kyiv, Ukraine. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/2.pdf>

2 Grytsenko, A. A. (2016), *Rekonstruktyvnyy ekonomichnyy rozvytok – nova paradygma dlja Ukrainy* [The reconstructive economic development – a new paradigm for Ukraine]. *Rekonstruktyvnyy ekonomichnyy rozvytok: osnovni napriamy, efektyvnist i sotsialna spravedlyvist: monograph collection*. Ed. by V. M. Heyets, A. A. Grytsenko. NAS of Ukraine, State Organisation „Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine”. Kyiv, Ukraine. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/2.pdf>

3 Isaksen, A., Eriksen, E. L. and Rypestøl, J. O. (2020), Regional industrial restructuring: Asset modification and alignment for digitalization. *Growth and*

Change, pp. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.1111/grow.12444>.

4 Deineko, L., Sychevskiy, M., Kovalenko, O., Tsyplitska, O. and Deineko, O. (2020), The estimation of sectoral contribution to regional divergence in Poland and Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, vol. 18(4), pp. 107–120. DOI: <https://doi.org/10.21511/ppm>

5 Petryk, O. *Ekonomichni perspektyvy 2024-gho dlja Ukrainy* [Economic prospects for Ukraine in 2024] URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/ekonomichni-perspektivi-2024-ho-dlja-ukrajini.html>

6 Maljcev, O., Ju. (2023), Porivnjajljnyj analiz makroekonomichnoji stabiljnosti Ukrainy iz volatyljnistju serednjo-svitovykh tempiv ekonomichnogho rozvytku [Comparative analysis of the macroeconomic stability of Ukraine with the volatility of the world average rates of economic development]. *Shevchenkivsjka vesna 2023. Povojenne vidnovlennja ekonomiky Ukrainy: problemy ta perspektyvy, materialy Mizhnarodnoji nauково-praktychnoji konferenciji studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh* / Za zagh. red. L.A. Anisimovoji. - Shevchenko Spring 2023. Post-war recovery of Ukraine's economy: problems and prospects, materials of the International scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists - K., Interservis, – Vyp. XXI.. – 392 s. URL: <https://econom.knu.ua/wp-content/uploads>

7 VVP Ukrainy za rokamy [GDP of Ukraine by years] URL: <https://nabu.ua/ua/vvp-2.html>

8 Vazhlyvistj rozvytku ljuds'kogho kapitalu u suchasnomu sviti. Jakoju maje buty strateghija Ukrainy (2021), [Elektronnyj resurs] [The importance of human capital development in the modern world. What should be the strategy of Ukraine] *Ukrajins'kyj instytut majbutnjogho* - Ukrainian Institute of the Future URL: <https://uifuture.org/publications/vazhlyvist-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-u-suchasnomu-sviti-yakoyu-maye-butystrategiya-ukrainy/>.

9 Dykanj, V., L. (2023) Nacionaljna modelj industrialnogho rozvytku krajiny: orghanizacijno-upravlinsjkyj aspekt [National model of industrial development of the country: organizational and management aspect] *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti [Herald of the economy of transport and industry]* Vyp. 81-82, pp. 11 – 34.

10 Rumer, B. Nemeckoe «ekonomycheskoe chudo» [The German "economic miracle"] URL: https://exclusive.kz/votum_separatum-karlygash_ezhenova-5836/

11 Ekonomika Nimechchyny stala tretjoju v sviti za obsjaghom [Germany's economy has become the third largest in the world] URL: [https://www.dw.com/uk/ekonomika-](https://www.dw.com/uk/ekonomika-nimeccini-stala-tretou-v-sviti-za-obsagom/a-68265288)

[nimeccini-stala-tretou-v-sviti-za-obsagom/a-68265288](https://www.dw.com/uk/ekonomika-nimeccini-stala-tretou-v-sviti-za-obsagom/a-68265288)

12 Japonsjke ekonomichne dyvo [Japan's economic miracle] URL: <https://turtle-table.com/economic-bubbles/japans-bubble-economy/>

13 Plan Marshala [The Marshall Plan] URL: <https://kanal.dim.tv/ru/plan-marshalla-i-nemeczkoe-ekonomicheskoe-chudo-na-kogo-orientirovatsya-ukraine-v-vosstanovlenii-posle-vojny/>

14 Cohen B., Ranis G. (1968), Import liberalization and Growth: The Second Post-War Restructuring. Discussion Papers, Economic Growth Center. 44 p. URL: <https://elischolar.library.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1058&context=egcenter-discussion-paper-series>